

Janko Samec:

Portret.

Imam prijatelja. Vihrav je, a ravno radi tega ga ljubim. Vsemu se je že izneveril: ljudem in principom, ženi in ljubezni, prijateljem in filisterstvu; le svojem otroku, čopiču in paleti ne!

Ima hčerko, drobno igrčko, na kateri visi z vsakim utripom svojega ljubečega srca, ki jo gleda in varuje kakor punčico svojega očesa. O svoji umetnosti pa pravi, da je solnce njegovega blodnega življenja; nekak posvečen krst, ki mu očiščuje in povzdiguje k Bogu duhá, od bedne vsakdanjosti utrujenega. Vkljub temu, vem, da prime redkokedaj za čopič in paletó! Tembolj pa se bavi z malo Sonjico, prenaša jo kakor najskrbnejša pestunja po hiši gori in doli, včasih stopi z njo na vrt, da ji natrga dehtečega cvetja in opleta z njim njene mehke, svilnate laske.

„Vidiš,“ mi včasih zatrjuje, „to dvoje imam: otroka in umetnost Sam ne vem, kaj mi je ljubše! A čisto dobro čutim, da je oboje v meni tako trdno zvezano, da kdor bi mi vzel eno, bi ubil v meni tudi drugo.“

Večkrat sem o tem razmišljal, pa nisem mogel priti stvari na dno. Morda je v meni premalo umetnika, kajti le tem je dano, da zaslutijo v človeku in večnosti skrivnosti, ki ostanejo nam, navadnim zemljanom, večno zaprte.

Njegovo razmerje z ženo je, kakor pravimo, dobro. Ne bom trdil, da jo ljubi, kajti ljubezen umetnika do ženske je pojem, ki se da krčiti in širiti po vsakokratnem razpoloženju njegove do skrajnosti senzitivne, a tudi z ozirom na svet in življenje v njem zelo nasprotujoče si duše.

Skrbi za njo, kupuje ji najlepše toalete, vodi jo na koncerte in v gledišča in stori za njo sploh vse, kar more od njega zahtevati zunanji svet, da ga lahko prišteje med dobre zakonske može. Kakšno je njuno razmerje med štirimi stenami, ne vem, ker so to stvari, v katere se ne vtikam rad! Le to naj povem, da sta se vzela iz ljubezni.

Svoj atelier ima postavljen na koncu čudovitega parka vile, kjer stanuje. To je stavba v prijaznem švicarskem stilu, kraj ceste, ki vodi

iz mesta ob morskem obrežju. Dvoje nadstropij ima in na pročelju balkon, odkoder imaš lep razgled po zelenem, Jadranskem morju tja do samotnih, istrskih hribov in solnčnih, furlanskih nižin. Koliko lepote krasnih solnčnih zahodov in tihih poletnih noči sva užila na njem!

Družbe nima posebne. Star advokat, neka bledolična znanka gospe in jaz smo edini družinski gostje, ki se shajamo vsak četrtek stalno v njegovi hiši. Advokat sedi navadno na zofi v kotu bogato opremljene sprejemnice, kadi zamišljeno svojo havanko ali pa se igra s Sonjico, ki kaj rada jaha na njegovih šibkih, a za njeno primitivno umetnost precej varnih kolenih.

Gospodična Vanda Severjeva, tako se namreč imenuje drugi hišni gost, se ziblje udobno v pletenem stolu pri oknu in sreba zadovoljno črno kavo iz majhne, japonske čašice, a pri tem se pogovarja z gostiteljico o vsakdanjih dogodkih, ki jih je med tednom nabrala pri vseh svojih znancih in znankah v mestu.

Jaz in Milan pa, ko sva molče že prekvartala eno ali dve uri, stopiva navadno na balkon, odkoder opazujeva sedaj v solncu se svetlikajoča bela jadra v daljave hitečih jadrenic, zdaj drobne ribiške čolne, ki se zibljejo tuintam posejani kakor majhne igračke po morski gladini; ali pa greva v park, kjer sanjajo v prijetni večerni sapici dehteče, bogato okrašene cvetne grede in tiho šumijo svojo pesem temnozeleni bori in šepetajoče platane . . .

Kakor vidite, zelo intimna družba! Človek bi dejal, da se zelo dobro poznamo, da smo se vživeli drug v drugega tako, da je ni skrivnosti med nami. In vendar je stvar drugačna. Tuji smo si, čisto tuji vkljub vsakdanjemu občevanju, ki nas ni moglo zblížati niti za las preko meje navadne ljubeznivosti, ki jo srečaš povsodi med znanci iz navade.

Včasih se mi zazdi, da ima vsak izmed nas svojo skrivnost, ki jo varno čuva pred pogledi drugega, a se pri tem vendar trudi, da bi ravno isto uganil v drugem.

Le mala Sonjica je najbrž nima, ker občuje z vsemi vedno enako otroško zaupljivo in presrčno. Kvečjemu da se nagiba njeno srce za spoznanje več k staremu advokatu nego pa k ostalim. Najrajša čepi pri njem, posluša njegove fantastične pripovedke ali pa se presrčno smeje njegovim otroško naivnim šalām.

In mi vsi ji tega niti ne jemljemo v zlo, le Milan mi je, ko sva nekoč korakala po parku, s skrbi polnim obrazom zaupal: „Ta advokat mi kar nič ne ugaja. Zdi se mi, kakor da mi hoče otroka ukrasti. Vedno se ukvarja z njo in tudi Sonja nima za vse nas pogleda, kakor hitro se ta človek prikaže v salon. Le edino dejstvu, da se ne maram zameriti ženi, se ima zahvaliti, da ga ne . . .“

„I seveda . . . govoriš kakor samoljubni očetje,“ ga prekinem jaz. „Sonjica je otrok, advokat se bliža tudi starosti, ko gre človek zopet na otročje. Kaj je čudnega potem, ako ga bolj razumeva ko nas . . .“

„Tebi je lahko reči, ko nimaš otrok,“ mi odvrne on in se ustavi na koncu steze prav tik paviljona.

Pa se mu misli zopet zakrenejo in z veselim izrazom na licih povzame spet: „A propos! Ali ne bi stopila za trenotek v moj atelier. Dolgo že nisem bil v njem. Luč je danes še ugodna; ogledava si lahko nekaj novejših skic in osnutkov.“

In ne da bi čakal mojega odgovora, odpre vrata paviljona in stopi vanj.

Prijeten hlad napol zasenčenega prostora je naju objel. Le sem in tja je lila izza globoko spuščениh, težkih zaves žarka svetloba popoldanskega solnca in risala na pisanih, kamnitih tleh svetle, štirioglate lise. V tistem polmraku so visele po stenah okoli naju slike in sličice najrazličnejših velikosti in izstopale v vsej svoji pestri šarovitosti iz te svečane monotonije kakor pisano cvetje iz temnega ozadja zelene loke.

Milan odmakne naširoko zavese od oken, da se je vlila skozi nje ostra luč svetlega poldneva in objela sleherni kotiček prostornega paviljona.

Potem me je začel sprovajati od slike do slike, opozarjajoč me pri vsaki posebej na to ali ono posebnost. V pretežnem številu se je bavil s pokrajino in sicer večinoma z različnimi obmorskimi motivi, ki jih je nabiral v slikoviti okolici našega mesta in dalje ob istrski obali.

Tuintam sem vendar opazil kako v naglici skicirano glavo ali nedovršen portret. A vse stvari so jasno govorile o njegovi mojstrski sposobnosti, ki se je kazala včasih v povsem bizarnih, čisto samosvojih koncepcijah izražene ideje, drugič pa v globoko ubranem čustvu trenotnih razpoloženj in vtisov. Ko sem mu bil omenil to svojo misel, je za hip pomolčal, kakor da posluša v sebi odmev mojih besed.

Potem se nekoliko nasmehne, me prime za roko in vleče v drugi konec paviljona, kjer je zakrivalo dolgo pregrinjalo na slikarskem stojalu slonečo sliko. Z neko svečeniško pobožnostjo prime za spodnji rob zelenega zastora in ga prične polagoma vzdigovati. Pri tem pa meni tiho, skoraj boječe: „Nisem ga mislil pokazati nikomur, ker sem ga delal samo zase, a ti si tako dober z menoj; uživaj tudi od nebeške lepote . . .“

Pred menoj se je prikazala drobna, otroška glavica. Mehki, svilenorumeni lasje, kratkopristriženi se oprijemajo lahkoizbočenega čela, izpod katerega se smehlja dvoje živahnih, plavih očk . . . Njih živi, nedolžni pogledi so uprti v belo ročico, ki oklepa z drobnimi prstki lepo, rdeče jabolko. Usteca so nekoliko odprta, da vidiš v njih dvoje

zaporednih vrst majhnih, belih zobčkov, ki že komaj čakajo trenutka, da se zagrižejo v sladko mehko božjega daru. A lahna meglica lebdi skrita čisto v kotu tam pod obrvmi — težka misel: Kam naj ugriznem?

Stal sem očaran pred silo ustvarjajočega duha, ki je znal ujeti vso šegavo naivnost otroške misli in jo postaviti na platno s tolikim čustvom in ljubeznijo. Nisem mogel najti besede. Samo pogledal sem prijatelja, ki je bil ves zatopljen v svoj umotvor. Lahni pritisk njegove v moji počivajoče roke, mi je povedal, da sva se razumela. Molče je zopet zagnil portret svojega otroka in stopila sva iz paviljona.

Takrat se mi je zazdelo, da razumem njegovo veliko ljubezen do Sonje, ter njegov strah in prikrito sovraštvo, ki ga je imel do starega advokata.

* * *

Veliki temnomodri lepaki na vogalih mestnih ulic naznanjajo, da se odpre v prihodnjih dneh velika razstava umetniških del mojstrov svetovnega slovesa. Občinstvo postaja pred njimi, čita na njih obilico imen slikarjev, ki bodo zastopani s svojimi najboljšimi umotvori in razpravlja o velikem kulturnem dogodku in posebnem estetskem užitku, ki se mu nudi. Nekatera imena so že znana in dobro kvotirana; druga pa so še povsem nova in še le bližnja bodočnost ima pokazati, v koliko je opravičen blesk slave, ki se plete okoli njih.

Stopim bliže in pogledam na lepak. Tudi Milanovo ime je na njem. Radovednost se me poloti. Rad bi vedel, s katerim delom se pokaže občinstvu. I seveda: z najboljšim! Spomnim se male Sonjice, ki sem jo bil videl pred meseci v njegovem paviljonu. Kakor da je še živ v meni vtis tistega hipa, vstane pred menoj njena drobna, otroška glavica!

Ej, to bodo strmeli ljudje! Da, čisto zagotovo bodo strmeli kakor sem jaz, ko sem jo prvič zagledal . . . In kritika? O, prijatelj Milan, velik umetnik si! A za vse to se imaš zahvaliti drobni ljubeznjivi igrački, ki ti včasih pleza kakor veverica po kolenih. Pa je dejal, da je ne pokaže nikomur! Ne, to ni mogoče. Mora, mora na dan z njo, da bo svet videl čudo vseh čudežev . . .

In vendar se nisem mogel otresti te nesrečne misli! Pogledam na uro. Polpetih je. Morda ga najdem doma. In če ne, ga poiščem drugod, ker moram vedeti . . . čisto vse moram znati . . . A danes je sobota!

Nerodnost vražja . . . in sprejemni dan . . . Bes jih plentaj, te vražje formalnosti! Pa saj mi ne zameri . . .

Da: on že ne, ali žena . . . No, z njo že opravim kako! Opravičim se . . . prosim . . .

Odpravil sem se tedaj po najkrajši poti do vile. Hišna mi odpre vrata in je nekako v zadregi. Vprašam po Milanu. Pravi, da je v paviljonu, a gospe da ni prav dobro. Prosim jo, da me pri nji opraviči, in jo uberem hitrih korakov proti paviljonu. Odprem vrata in ne da bi čakal odgovora, vstopim. Zagledam Milana, stoječega pred neko sliko, ki jo je bil pa v naglici zakril, ko me je uzrl. Nekam presenečen je, ko mi pride nasproti in poda desnico. Komaj da se obvlada, kajti roka mu podrhteva vidno v moji in tudi ustne mu trepečejo od notranje tesnobe. Ne čakam njegove besede, ampak začnem takoj:

„Gotovo ti ni ljubo, da te motim zdaj in v tem kraju. A važno stvar imam na srcu . . .“

Z nekim prisiljenim nasmehom mi odvrne: „Motiš se. Ti si mi vedno dobrodošel . . .“ Potem se mu beseda zopet ustavi. Zazdi se mi, da je s pogledom plašno oplazil ono skrivnostno reč v kotu. Pa mi pade na um: „Zakaj neki skriva ono sliko, ko sem jo že videl enkrat? Kako so muhasti ti umetniki!“

Sedem na stol in skušam spraviti svoje misli v prejšnji tir. Za hip se mi posreči. Opozorim ga na razstavo. Že ve o nji in se je misli tudi udeležiti.

„Seveda s svojim najboljšim delom,“ menim jaz.

„Kajpak in gotov sem tudi uspeha,“ odvrne nekam samozavestno.

„Saj ji je misel tudi nadvse originalna,“ pritrdim in nadaljujem: „Kar se pa tiče izdelave, je ta naravnost mojstrska.“ Pogleda me začudeno in zardi. A kmalu si opomore in z nekim sarkastičnim nasmehom pravi: „Kako veš ti vse to, če je pa še videl nisi?“

„Kdo pravi, da je nisem,“ se zasmejem. „O kako ste pozabljivi vi, umetniki! Od ust do nosa — pa je vse pri kraju!“

„Kako meniš to?“ vpraša skoraj s strahom.

„I kako! Saj si mi bil pokazal Sonjico že pred meseci; mislim, da takrat nisem sanjal . . .“ nadaljujem čisto mirno. In tedaj se Milan obrne in govori nekam trdo: „Čuj, čemu je nama ta komedija? Mučiš me in čisto vseeno je, ali je tako ali drugače. Sonje ne razstavim, ker tega nočem. Glej, tam le v kotu sem jo skrnil.“

Pogledam tja in res zagledam sliko, ki je visela v lepem okvirju raz zid na drugem koncu paviljona. Pa mi šine nenadoma v glavo: „Kaj pa ona-le reč na stojalu?“

Ne povem mu svoje misli, ampak nadaljujem: „S čim se pa misliš udeležiti razstave?“

Milan ne odvrne ničesar, ampak hodi ves zamišljen pred menoj gori in doli. Poznati mu je na obrazu, da se vrši v njem silen boj. Kaj mu je neki? Kakšne skrivnosti ima? Kako je čudno vse to . . . čudno?

Gledam ga in beseda mi noče iz ust. Pa se naenkrat ustavi pred menoj in hlastno reče: „Prej ali slej izveš tako in tako. Bolje bo, če opraviva sedaj.“

Skoči k pokritemu stojalu in potegne plašč z njega. V solnčni luči se zablestijo barve zelenega gozda. Visoka, stoletna drevesa se košatijo nad bujno razraslo travo, posejano sem in tja s pisanim cvetjem, ki se pohlevno tišči ob nizkem, rogovilastem grmičju. Med njimi se vleče samotna, gozdna pot, vsa svetlorjava in sveža, kakor da bi vdihavala globoko vase oživljajoči aroma čistega vzdušja gozdne samote. A čisto spredaj izza grčavega debela prastarega hrasta se smeje dvoje ko razpaljeno oglje žarečih oči; dvoje rdečih, življenja prekipevajočih ustnic podrhteva nad zapeljivo belino mladega ženskega telesa. Do golega pasu razkrita, razpuščenih las po oblih ramenih in svesta si svoje nebeške lepote, se sklanja nad bujnim zelenjem. Žena in širi mehke, okrogle roke, kakor da vabi in kliče nekoga v svoj objem. In vsa okolica je polna tega pričakovanja in drhti in komaj čaka, da bi zapela visoko pesem skrivnosti vseh skrivnosti: Življenja . . .

Kakor da se je osredotočila vsa sila ustvarjajočega genija v teh barvah, pestro nametanih na mrtvo platno, se je zganilo v meni in vriskalo od radosti pred glasno oznajevano Resnico. Stal sem tam ves prevzet od mogočne pesmi večne Lepote . . . Samo tiho . . . čisto tiho se mi je ukradlo iz ust: „Krasno . . . krasno!“

Milan, ki je tačas hodil nemirno po paviljonu, se ob teh besedah ustavi pred menoj, mi pogleda v oči, kakor da je tudi on ves prevzet od globokega mojega vzhičenja, in pravi tiho: „Da, prijatelj, božansko lepo je moje delo, a zame tudi usodepolno . . .“

Začudeno ga pogledam in on nadaljuje razburjeno:

„Slikal sem jo in pil s strastjo lepoto njenega telesa, ki me je vsega omamila, da sem ves prežet sladkosti teh najlepših ur svojega življenja. Kakor da bi se bila z vsako potezo, sleherno črto, ki sem jo stavil na to platno, prelivala toplota njene krvi v mojo in jo zažgala do blaznega delirija, tako je polagoma prešla v mene, da sva zdaj eno, večno nerazdružljivo . . .“

Strmel sem vanj, ki je stal pred menoj ves razigran od neke notranje blaženosti, ki je prehajala že v blazno malikovalstvo. In tedaj me prešine misel: „Ta človek se je zagledal v svojo lastno sliko.“

Skušam ga zbuditi iz teh omotičnih sanj in rečem: „Milan, saj to je ustvarila samo fantazija . . .“

„. . . in živi, prav tako-le živi kakor ti ali jaz“ me prestreže z veselim poudarkom.

In začel mi je z nekako mrzlično naglico pripovedovati. Pol leta bo od tega, ko so ga poklicali k neki dami iz znane ugledne rodbine v mestu. Izpopolniti bi se bila hotela v slikanju. Sprejel je ponudbo

proti svoji navadi. Nanj ni napravila takrat še nobenega vtisa. Ni imela za stvar bogve koliko talenta, a toliko več ljubezni. Začetkoma jo je posečal na domu. Kasneje ga je začela ona obiskovati v atelieju. Napredka ni bilo dosti opazati pri njej. A toliko več se je zanimala za njegova dela. Ko si je bila ogledala vse, je hotela videti še sliko Sonje. Branil se je, a končno vendar udal. Z vzklikom je pozdravila drobni otroški obrazek. Hotela je vedeti, čegav je otrok. Tega ji ni povedal. Par dni kasneje ga prosi, naj slika tudi njo. Pomišljal je nekoliko in slednjič pritrnil. In od takrat je zgubil trdna tla pod nogami. Delal je, užival lepoto, ki jo je razkrivala pred njim, kot umetnik in končno padel tudi kot človek in oče. Ljubi jo, ker jo mora. Zatekel se je včasih po pomoč k hčerki, a tudi tam ni bilo rešitve. Zdaj ne išče pomoči več nikjer, ker ve, da bi bilo vse zaman . . .

Ves potrj je sedel na stolici in tiščal glavo v roke.

Takrat se spomnim njegove žene in skoraj neopazeno mi uide: „Kaj pa drugi?“

Razumel je, se nasmehnil bridko in nadaljeval: „Zdi se, da ne bo ostalo tokrat samo pri običajnih scenah . . .“

„Kako meniš to?“ ga vprašam.

Pogledal je v tla in zamrmral: „Ločiti se hoče . . .“ Prestrašil sem se teh besed, da je v meni vse jeknilo. Opazil je to in ponovil trdo: „Tožba za ločitev je že vložena. Stari advokat Kovač mi je že uradno sporočil . . .“

„Advokat . . .“ se začudim.

„Da, prijatelj! Slutnja me ni varala.“ In s sovražnim pogledom je dostavil: „To je zver, ki se je prikradla med nas, da mi odnese najdražje.“

Spomnil sem se Sonje, njegovega otroka. Nisem hotel drezati še bolj v njegove rane, zato sem stopil molče v kot, kjer je visela njena slika. Zdelo se mi je, da je ugasnil blesk njenih živih oči, ki gledajo zdaj le žalostno pred se. Milan je najbrž uganil mojo misel, ker je bolešno dejal: „Vidiš, tudi otrok trpi. Morda sluti, da ga hočejo odtrgati od mene . . . morda pa le tiho žaluje za svojim izgubljenim očetom . . . ali pa tlači s težavo v sebi gnev nad blatom, ki obdaja zdaj njegovo podobo?“

Zgrozil sem se ob zadnji misli. Da ga odvrnem od nje, povzamem živahno: „Torej ne misliš res s tole sliko v razstavo?“

„Zdaj ni več mogoče. In tudi čemu bi izpostavljaj zijalastim pogledom občinstva bitje, ki mi je dalo moč, da sem to, kar sem. Profaniram jo javno s to umazano afero . . .“ Nekam trmasto je razvijal naprej svoje misli in končno zaključil: „Ker sem že obljubil, da nekaj pošljem, in je ona druga stvar enako dobra, akoravno mi je ta ljubša, pošljem ono tja . . .“

Čisto narahlo mu ugovarjam: „A pomisli, škandal bo še večji ... Kompromitiraš ono drugo ...“

Malomarno zamahne z roko rekoč: „Meni ni nič na tem. Kaj pravi ona k temu, me tudi ne briga!“

In pri tem je tudi ostalo.

Odpravil sem se domov, ne da bi se poslovil od gospe.

* * *

Slavnostni dnevi otvoritve razstave so minili. Prvo vzhičenje svečanostnega razpoloženja se je umaknilo treznemu razglabljanju, kritičnemu presojanju. Dnevnikarji so začeli prinašati temeljita poročila svojih strokovnih kritikov, ki so kakor umen gospodar ob žetvi ločili pleve od zrnja.

Občinstvo pa, kateremu je bila pravzaprav namenjena njih beseda, je hodilo po veliki večini gluho in slepo po svojih poteh in je iskalo v razstavljenih delih vsega, samo večnoene Resnice in Lepote ne.

Le malo je bilo takih, ki so stopali v ta božji hram čistih src in zbranega duha. In ti so postajali pred umotvori in so z neko pobožnostjo pili od vreleca iz božjih poljan ...

Meni je bilo vse tiste dni nekam čudno pri srcu. Dogodki in razburjenja zadnjih dni so me tako pretresla, da me je zapustila moja že prirojena hladnost v presojanju življenja in vrvenja. Stal sem kakor otrok pred vprašanji, ki so vstajala zapovrstjo pred menoj in ki jim nisem znal odgovora.

V razstavo sem šel tudi. A kakor da bi hodil po pekočih tleh, sem drvel iz dvorane v dvorano, dokler nisem iztaknil končno nekje Milanove slike. Upal sem še vedno, da se je premislil in razstavil portret svojega otroka, o katerem sem vedel, da ga je ustvarilo čisto srce, neomadeževano po blatu močvirne nekdanjosti. Zmotil sem se.

Pred gručo razgovarjajočih se gledalcev je visela v lep okvir zajeta scena iz prastarega gozda. Z nekako magično silo je umel umetnik ta raztresena, nemirna človeška srca prisiliti, da so poslušala njegovo veliko besedo.

In da je bila res zajeta globoko iz njegove edino umetnosti udane notranjosti, sem občutil tudi jaz, ko sem stal drugič pred njo. In vendar ne vem, zakaj mi je bila ljubša ona druga! Morda zato, ker je slika njegovega otroka? Pa morda tudi, ker se mi dozdeva, kakor da bi lepelo na tej nekaj polteno opolzkega? Ali pa me je morda motil spomin na Milanovo historijo? —

Odšel sem iz razstave z mešanimi čustvi. Nekaj težkožalostnega je viselo na meni, da nisem mogel biti vesel Milanovega dela. Da razpršim zadnji dvom, grem v kavarno in sežem pe časopisu. Hlastno

ga prelistam in se zaglobim v članek, ki ga je o razstavi spisal neki priznani kritik. Posebno pozorno prečitam odstavek, ki se peča z Milanom. Preberem ga drugič, tretjič . . . pretehtam besedo za besedo. Sama hvala ga je, niti sence drugega . . . da, še celo več: stavi ga v prvo vrsto med umetnike, takorekoč k velikanom. Torej sem se motil! Kakor da se mi je odvalil težak kamen od srca, tako sem vesel. Sklenem poiskati takoj Milana.

Zopet stojim pred vilo. Nekako čustvo tesnobe me navda nenadoma. Bogve, kako se je razvila naprej ta nesrečna historija? Morda pa sta se z ženo že sporazumela? Že zaradi otroka se mora zgoditi! Kaj naj dela revče, če mu odvzamejo enega roditelja? Ne, to se ne sme zgoditi. Zastavim pri ženi ves svoj upliv. Saj ne sme soditi Milana kakor vsakega izmed nas. Umetnik je; to se pravi: dva sta v njem, ki živita vsak svoje življenje in sta vendar eno. Grešil je morda, a kdo je brez greha? In tudi mi greh še ne potrjuje, da ni človek dober in čist! Da, tudi čist, zakaj greh se prime telesa, duše ne; posebno umetnikove ne!

S to zaključno mislijo v možganih pozvonim pri vratih. Prikaže se hišna, ki mi sporoči, da je Milan nekam odpotoval. Ves prese-nečen sem, da ne morem izreči besede. Potem pa še pristavi: „Gospa je sicer doma, a ji morate oprostiti. Bolna je in ne more sprejeti nikogar . . .“

Pokloni se in zapre vrata pred menoj.

Kam je neki odšel? In zakaj? Ali ga je bilo strah pred škandalom? Morda pa se je zbal otroka, zavedajoč se svoje krivde? In takrat mi je dejal, da ne prenese ločitve od njega. Ta vražji advokat bo morda tiral vso reč do skrajnosti. Potem bo pa po Milanu in njegovi umetnosti. Saj je rekel, da je v njem vse združeno v eno: ljubezen do otroka in njegova umetnost. Morda pa je to le prazna fraza! Naj bo že, kar hoče, a dolžnost prijatelja je, da stvar zabrani. Seveda je treba govoriti o vsem z advokatom. Kar k njemu grem!

Stal sem pred advokatom Kovačem. S težko prikritim sarkazmom se me je kar lotil: „Vi prihajate gotovo zaradi Milanove afere, kaj ne?“

Skušal sem uganiti njegovo skrito misel, pa se je lisjak spretno skrival: „Hm, reč je precej resna . . . Gospa se je odločila za skrajne korake . . .“

„Seveda pod vašim uplivom, gospod doktor . . .“ ugovarjam jaz.

„Ali mislite, da ne more ženska samostojno odločati o sebi in svojih zadevah?“ mi odvrne on hladno.

„Da, ne dvomim o tem; a vem tudi, da zamore resna beseda prijatelja reč pospešiti ali pa tudi obrniti v drugo smer,“ povzamem sigurno.

„Kaj pa če bi vam zagotovil, da se je to zgodilo?“

„Potem bi vam tega ne verjel . . .“ menim odkrito.

„In sicer —“ se lisjak prekanjeno smeje.

„Gospod doktor! Ne vem zakaj; a slutim, da vam je mnogo na tem ležeče, da razdružite očeta in otroka,“ nadaljujem drzno.

Oplazil me je s presenečenim pogledom in iztisnil skoraj sikajoče: „Gospod, vi se utikate v reči, ki vas ne zadevajo čisto nič. Sicer pa, kaj je vam do Sonje? In kaj je vam, če oblati oče družinsko življenje z umazanostjo bohemskega ljubimkovanja.“

„Tedaj ste bili vi, ki ste vso reč razodeli gospe?“ vprašam povsem mirno.

„Ne, ne . . .“ se smeje škodoželjno, „imel sem slučajno pomočnika, ki me je prehitel.“

„In ta pomočnik je . . .“

„Gospica Vanda Severjeva!“ zaključí on slovesno.

„Glej, trobento s sodnega dne!“ mi huškne skozi možgane. Kakor da smo se zbirali v Milanovi hiši sami gadje in sršeni! Zagabila se mi je vsa reč in kmalu sem se poslovil od advokata. Po cesti grede sem si zastonj belil glavo, zakaj je prevzel stari advokat ulogo branitelja Milanovega družinskega življenja in njegove hčerke. O Vandi Severjevi sem bil pa zatrdno prepričan, da je storila vse iz babje klepetavosti in morda tudi iz naivnega usmiljenja v idealih živeče goske.

Par dni kasneje sem prejel Milanovo pismo. Poroča mi, da se je umaknil, ker noče biti nikomur v napoto. Tudi je potreben miru, da zbere nekoliko svoje misli. Edino, kar pogreša, je njegov otrok. Prosi me, naj izkušam doseči pri advokatu vsaj to, da mu je ne vzamejo. Sluti, da bi ga tako popolnoma ubili. Žene, razstave in slike v njej ne omenja niti z besedico.

Odgovorim mu in opišem natančno sceno pri Kovaču. Čisto odkrito mu povem svoje vtise in izrazim obenem resen dvom, da bi se dalo pri njem kaj doseči. Vprašam ga tudi po vzroku tega napetega razmerja med njima, ki se je pokazalo nenadoma v vsej svoji ostrosti. Pismu priložim še nekaj kritik, ki sem jih bil izrezal iz raznih časopisov. Nanj nisem dobil nobenega odgovora.

Preteklo je od tega nekako pol leta. Po ovinkih sem bil izvedel, da se je ločitev Milanovega zakona že izvršila. Otroka je sodišče poverilo oskrbi matere. Po mestu so si ljudje šepetali najrazličnejše podrobnosti iz cele afe in osvetljevali so sami one temne točke, ki so se jim dozdevale v njej nerazumljive. In tako je romal Milanov roman iz ust do ust v pomnoženi in razširjeni izdaji. Seveda so vsi milovali njegovo ženo in otroka. O oni drugi nisem izvedel ničesar drugega, kakor da je izginila tudi ona iz mesta. Menda za toliko časa, dokler

se vsa reč nekoliko ne pozabi. Mene je vse vkup v toliko zadevalo, da sem moral prenašati one skrivnostne poglede, ki so vsikdaj obviseli na meni, kamorkoli sem se pokazal. Ostajati sem začel doma.

Polagoma so se začeli i v meni brisati silni vtisi, ki so me mučili dan in noč. Presojati sem začel stvar hladneje. Končno se mi je zdelo vse do pičice slično življenskim historijam, ki se dan zadnem dogajajo v velikomestnem vzdušju. A zaradi Milana mi je bilo vendar žal. In upal sem celo na skritem, da se bo ipak dala vsa reč poravnati. Če že ne takoj, pa enkrat kasneje, ko se vsa stvar pozabi.

Nekega dne — bil sem ravnokar zamaknjen v čitanje neke naj-novejše knjižne novosti — dobim od njega droben listič. Prosi me, naj ga obiščem na domu. Odpravim se takoj tja. Spotoma mi pade na um, da najbrž ne more biti v vili ne njegove žene in ne otroka, kajti kako naj bi bil Milan potem zopet doma! Kam ju je neki spravil ta stari lisjak, advokat Kovač?

Moja slutnja je bila prava. Ko pozvonim pri vili, mi pride odpirat sam Milan. Zelo je izpremenjen. Še spoznal bi ga ne. Molče mi poda roko in stopa ob meni kot starec ves upognjen. Pelje me naravnost v paviljon.

V njem je še vse tako kakor pred meseci, ko sem videl prvič Sonjino sliko.

V tistem polmraku visijo okrog naju po stenah slike in sličice, ravno iste kakor takrat. Tudi stojalo je v onem koncu paviljona. Pokrito je z zelenim pogrinjalom, a na tleh ležijo naokoli razmetani vsakovrstni čopiči in barve. Nekje med njimi sameva stolica, kakor da je ravnokar na njej sedel nekdo zaglobljen v svoje misli. Vse se mi zdi tako pusto, prazno, kakor da je v tem hramu umetnosti umrla zadnja iskra življenja.

Milan mi ponudi stol in obstane pred menoj. Videti je zelo potr. Z nemirnim pogledom bega po vseh predmetih, oplazi sleherni kot obširnega paviljona in se zagleda končno v stojalo pred menoj. Kakor jasen, begajoč žarek je švignilo po njegovem bledem licu, strese se po vsem životu in šepne komaj slišno: „Klical sem te . . ., da, klical sem te, ker me je bilo strah . . .“ Potem zopet obstane za hip, kakor da premišljuje o nečem in nadaljuje spet sunkoma: „Res čudno, da je človeka naenkrat strah, ko sam ne ve zakaj! Vse je tiho okrog tebe, ni glaska ni čuti, pa se vendar priplazi ta pošast odnekodi, ukrade se ti v dušo in srce ter te pretrese do mozga. Veš, da nisi morda kje daleč, ampak doma; vse ti je znano: hiša, soba, vsak njen kotek . . ., da, še celo vsaka črta na steni ti je znana; dobro se je spominjaš iz nekdanjih, lepših časov, pa ti je vendar vse tako tuje, prazno, samotno . . .“

Zaželiš si nekoga, da bi bil ob tebi, pa naj bo tudi drobna, čisto drobna mušica, da bi veselo letala pod stropom in prinesla nekaj življenja v to grozno samoto. Tišči te na temenu, tišči te v duši; rad bi se otresel tega strašnega kamna, pa ne moreš. Glej, klical sem te . . . , ne hodi proč od mene! Ni ti morda do moje družbe, ni ti do mojega razgovora; dobro: molči tedaj . . . , le molči, samo ne puščaj me samega. Kajti tudi molk je lažji, če ga prenašata dva!“

Pomolčal je zopet nekoliko, se zamislil nekam v tla in začel iznova: „In ti niti ne vprašaš, zakaj sem te klical! O vem: morda sam slutiš. Ali pa ti je morda vseeno, naj sem te hotel imeti za karsibodi. Glej, znam, da je vse izgubljeno . . . Igral sem partijo in pri tem izgubil. Vidiš, tako je življenje: igra . . . hazard! Staviš na pravo karto, dobro je tebi; staviš na krivo: poguba te čaka! Eno ali drugo; izbire ni vmes . . . Je tudi stvar živcev; moji so bili slabi in zato sem podlegel.“ —

Izkušal sem ugovarjati, pa ni šlo. Lotevala se me je zopet neka zbeganost. Misel je morda vstala v možganih, a na jezik ni mogla. Molče sem strmел vanj, ki je zdaj begal nemirno po sobi, zdaj obstal trdno pred menoj in nadaljeval: „Imel sem ženo . . . , no, pustiva to, da me ne boš smatral še za lažnika! A eno mi moraš verjeti — pravim ti: moraš! Ti veš, kako sem ljubil tega bednega, svojega otroka . . . Ti veš, da je iz te moje ljubezni zrastle moč mojega ustvarjajočega duhá; da sta ta otrok in moja umetnost tako tesno združena v meni, da če mi vzameš eno, ubiješ v meni i drugo. Takrat si morda imel te besede za izliv trenutnega razpoloženja. Pa so tičale globoko v meni . . . , da: globoko v meni. Glej, brate: berač sem na cesti; siromašen beraček, ki izteza svojo prazno dlan pod božje solnce in čaka, da bi se ga ono usmililo in mu jo ogrelo malo . . . , samo malo . . . A zame ga ni več; utonilo je nekje v meni, ker sem zabil na dvoje očk, ki so ga meni nekje izprosile . . . , ker sem zabil na dvoje ročk, ki so ga odnekod vzele in skrile vame.

A namestu njega je prišla črna noč in sam satan ž njo, ki me je obsedel, da je oslepelo moje Lepote žejno oko in ohromela moja Resnico oznanjujoča roka. O, strašno si se maščeval, Kovač! Strašno . . . , strašno . . .“

Zganil sem se presenečen, ko je zdrknilo iz njegovih ust ime starega advokata. Kaj da se je spomnil starega lisjaka? Zakaj se je neki ta maščeval? Kakšna skrivnost tiči zopet za tem? In nebroj takih vprašanj je vstalo nenadoma v meni, eno nujnejše od drugega, a nobenemu nisem znal odgovora. In tudi Milan je molčal. V kot za slikarskim stolalom se je bil stisnil in stokal tam ves trepetajoč od notranje bolesti. Stopil sem k njemu in ga hotel ogovoriti, ko zaškripajo naenkrat vrata za nama. Ozrem se. V dvorano je stopil advokat Kovač z velikim za-

vojem pod pazduho. Star je videti in nekam bolj upognjeno hodi in pri tem težko diha. Vzame stolicu, sede polagoma nanjo in položi zavoj predse na kolena. Nervozno se oklepajo njegovi stari, tresoči prsti skrivnostnega bremena in s čudnim bleskom v sebi se upro njegove oči v sključeno Milanovo postavo. Potem se mu obraz grozovito spači in s polblaznim nasmehom na ustih začne govoriti: „Hehehe! Ptiček se je vrnil v kletko, hehehe . . . Pa je našel gnezdo prazno, ker ga je bil že nekdo izpraznil, hehehe . . . Prav tako, kakor je storil on enkrat drugim! Da, da: danes jaz . . ., jutri ti . . ., hehehe . . ., jutri ti . . ., pravim, Milan . . . In ta jutri je prišel, zame sicer nekoliko pozno, a je vendar prišel . . ., hehehe . . .“

Grozovit je bil ta njegov smeh, pomešan med stavke, ki jim še nisem razumel zveze. Hreščalo je iz grla tako, kakor da bi se ga že oklepali mrzli, koščeni prsti smrti ob poslednji uri.

Pogledal sem Milana. Ta je bil že vstal in z izrazom silnega strahu gledal v starega advokata. Kakor da mu hočejo oči planiti iz očesnih duplin, strmijo neprestano zdaj vanj, zdaj v zavoj na njegovih kolenih. A starec nemoteno nadaljuje:

„Saj se še spominjaš, Milan, kajne . . . Imel sem tudi jaz tako-le igračko kakor je onale tam za zagrinjalom . . . O ne boj se, ne! Vem, da je tam ona . . ., tvoja hči . . ., pravim, nedolžna hči propalega očeta . . . Da, saj sem jo tam večkrat videl . . ., da, prav tako, kakor si gledal enkrat ti mojo . . ., pravim: mojo Leljo . . . Samo da je bila večja, da . . . mnogo večja od tvojega otroka . . . Nedolžna in čista pa ravno-tako kakor tvoja. Pa si prišel ti, kragulj, v moje gnezdo in vrgel mladica iz njega, da sem ostal sam samcat . . . O, sam samcat sem ostal . . ., ali čuješ, Milan! Sam, samcat . . .“

Kakor divji krik v osamelosti mrjočega srca je planil iz njegovih prsi pridušen plač, da mi je postalo tesno pri srcu. In tam v kotu je Milan s povešeno glavo in pogledom po tleh nemirno begajočim molče priznal starcu svojo veliko krivdo.

A ta se prebudi iz svoje hipne otopelosti, na licih mu zaigra spet oni polblazni smeh in zmagoslavno, da, skoraj veselo vsklikne: „Pa sem se maščeval . . ., o, kruto sem se maščeval . . . In glej, ta zavest je v meni sladka . . . Hehehe . . ., isti udarec, ki je mene zadel, sem ti vrnil . . . Zob za zob, da zavlada pravica na svetu. Ti si ubil s svojo umetnostjo meni otroka in zdaj, hehehe, sem jaz ubil v tebi isto umetnost. Živi, kakor jih živi na milijone . . ., ubijaj se za vsakdanji kruh, a naj ti ne bo dano več, da bi otresel raz sebe prah vsakdanjosti in da bi pil od nebeške Lepote. In peče naj te še zavest . . ., da, zavest . . ., hehehe . . ., da si imel nekoč vse ono najboljše, najpopolnejše, a da je prešlo in utonilo v tvojem življenju za večno . . . To je moje maščevanje! . . .“

Kakor pravični sodnik se je starec vzdignil, strgal zaveso raz sliko stoječo v kotu, in potegnil z roko po drobni, otroški glavici, ki se je prikazala izza nje. Platno se je pretrgalo na dvoja in iz kota se je izvil bolesten krik. Potem je potegnil izza zavoja še dvoje enako pretrganih slik, spustil vse vkup na tla in odšel skozi vrata.

Otožnožalostno je zrla Sonjina glavica izmed velike scene iz prastarega gozda in krasnega portreta mlade, še ne šestnajstletne blondinke.

Nekje za okni je umrlo svetlo, večerno solnce . . .

Ivan Albreht:

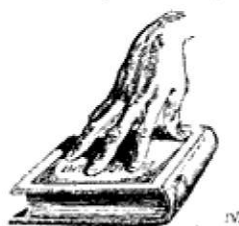
Mož misli.

Sred belih cest,
ko je najlepši dan žarel,
sem si izprašal svojo vest.

Pa kot sem bil ubog,
pod božjim solncem nag —
en greh mi duše ni prevzel:
sled krvnih srag!

In šel sem v dan in v noč,
a v plašču sred noči
sem videl mrtvo kri . . .
In glas je name bil in krik —
ko da nerojen plod
v očeta, neočeta zroč
kriči: „Hej, ti svetnik!“ —

In zdaj sem sam ob kraju cest —
a ko povsod poldan gori,
usipljem prah na rdečo vest.

*svetnik, kežor poveraš — jaz me
fab. 7/8 '18*